

УДК 911.3

ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

С. Г. Ярьоменко

syaromenko@gmail.com

Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Балто-Чорноморсько-Каспійський простір як об'єкт дослідження у політичній географії пов'язаний з концепціями геополітичної регіоналізації світу. Традиційна геополітика, яка опирається на географічний детермінізм, представляє геополітичну структуру світу як статичну модель. Класична геополітична модель Г. Маккіндера, Н. Спідмена розглядає світ як дихотомію двох геополітичних просторів – таласократичного і телурократичного. Ключова роль у глобальному балансі сил належить регіону, розташованого на периферії хартленду і є буфером між ним і «внутрішнім півмісяцем» [2,3,10,15,16].

Існують геоекономічні концепції К. Гаусгофера (три пан-регіони), І. Валлерстайна (світ-економіки), в яких Балто-Чорноморсько-Каспійський регіон займає периферійне або стикове положення [10,15].

Значну роль у розвитку теорії геополітичної регіоналізації світу відіграла наукова робота С. Коена «Географія та політика розділеного світу» (1973). Концепція С. Коена розглядає багатополісний світ з центрами сили, які мають різну геополітичну вагу та специфічні для певного геополітичного регіону фактори та процеси. Геополітична модель світу розглядається як динамічна структура, ієрархічна. Важливе значення має концепція особливих геополітичних просторів – зон розлому, конфліктних зон, які розташовані на стику між геополітичними регіонами; тут відбувається зіткнення інтересів світових центрів сили. Вплив на геополітичні зони, розширення інтересів центрів сили на ці простори формує подальшу динаміку геополітичних процесів на глобальному та регіональному рівні.

Концепція зон розлому, периферії геополітичних регіонів має певні теоретичні розробки. У 1915 р. Дж. Фергрів виділив зону буферних держав, яка

тягнеться від Фінляндії через Балкани до Передньої Азії та Середнього Сходу до Південно-Східної Азії та Кореї. Р. Гартшорн виділяв зону нестабільності у Східній Європі від Балтики до Адриатики. Ж. Готман називає ці території «припливно-відпливними», оскільки баланс сил між геополітичними регіонами є динамічним, а дана зона поперемінно потрапляє до центрів сили сусідніх геополітичних регіонів [15].

Характеристика політико-географічного простору, аналіз процесів та взаємозв'язків можлива із його структуруванням, виділенням ядерно-лінійних елементів, що в цілому складають систему або певну кількість систем. Кожен геополітичний регіон має внутрішню структуру з геополітичними центрами (ядрами), які оточені периферією, що поступово переходить від одного геополітичного регіону до іншого. Межа між геополітичними регіонами є нестабільною і постійно змінюється, що пов'язано з постійною зміною балансу сил на глобальному рівні. В результаті межа між геополітичними регіонами постійно змінюється як функціонально, так і структурно.

На макрорегіональному рівні політико-географічна організація простору представляється як сукупність геополітичних регіонів різної структури та геополітичної ваги (згідно С. Коена), між якими знаходяться певні динамічні зони, які структурно можна виділять як межі-зони і які знаходяться у постійній динаміці. Такі геополітичні простори називаються буферними, маргінальними, перехідними, контактними [2]. На різних етапах суспільно-історичного розвитку такі зони виконували різні функції і мали різні дефініції [14].

Багатоаспектність межі між геополітичними регіонами потребує формування нового терміну, який би виходив з теоретичних засад багатовимірного простору, в якому периферія, буфер, контактна та перехідна зони нерідко виступають один і тим же поняттям на різних етапах суспільно-історичного розвитку та ускладнення політико-географічного простору. Пропонуємо називати такі геополітичні простори стиковими зонами. *Геополітична стикова зона* – це простір, що характеризується сукупністю процесів та умов історичного, соціокультурного, геополітичного та геоекономічного характеру,

специфіка яких зумовлена місцезположенням між геополітичними регіонами. Геополітична стикова зона виділяється на макрорегіональному рівні і вміщує в собі споріднені поняття периферійної, перехідної, буферної, контактної, маргінальної зони [17].

У геополітиці розроблена теорія Великих багатовимірних просторів [3,4,5]. На основі цієї теорії стикову зону розглядаємо як багатовимірну систему з накладанням геополітичного, гео економічного, соціокультурного (культурно-цивілізаційного) просторів. У стикових зонах відбуваються геополітичні, гео економічні та культурно-цивілізаційні процеси, що мають внутрішні та зовнішні фактори, серед яких – інтеграція, експансія та асиміляція.

Під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку геополітичних стикових зон відбуваються процеси асиміляції (етнополітичної, етнокультурної), експансії (територіальної, політико-економічної, культурної), інтеграції (примусової, добровільної). З послабленням зовнішнього тиску сусідніх геополітичних регіонів відбувається міжрегіональна інтеграція сусідніх територій або держав у межах стикових зон. Проявом інтеграції у межах Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону було створення ГУАМ як противага посиленню впливу Росії.

Посилення зовнішнього фактора призводить до дезінтеграційних процесів та диференціації геопростору. Інтеграція країн Балтії до євроатлантичних структур призвела до геополітичного протистояння з умовним Заходом та Росією. Зменшення території впливу Росії у результаті розпаду СРСР змінилися тактикою створення зон нестабільності для впливу на колишні території метрополії. Такими зонами нестабільності та замороженого конфлікту є Нагірний Карабах, Південна Осетія, Абхазія, Придністров'я. Тепер же із зміною курсу України був анексований Крим та створено спробу замороженого конфлікту на Донбасі. За рахунок таких зон нестабільності колишня метрополія прямо або опосередковано впливає на перебіг внутрішньополітичних процесів сусідніх держав.

На даний момент складним є процес у соціокультурному середовищі. Найбільш складний процес, що може сприяти культурній дезінтеграції, відбувається у релігійній сфері. Ідея «руського мира» як прояв пошуку ідентичності росіян має експансіоністські, проімперські погляди на формування та перебіг культурно-цивілізаційних процесів у країнах Балто-Чорноморсько-Каспійського простору [18]. В першу чергу це пов'язано з перебуванням достатньо великої російської меншини, а також вплив церкви – РПЦ. Крім суто соціокультурних, також проявляється геоекономічний вплив (енергетична залежність, наприклад), і військово-політичний аспект (військовий конфлікт з Грузією, підтримка парамілітарних загонів в Україні) тощо. Зрівноваження сил тиску можливе із залученням центрів сили сусідніх регіонів (ряд країн ЄС, США).

Список використаної літератури: 1. Багров Н.В. Региональная геополитика устойчивого развития / Н.В. Багров. – К.: Либідь, 2002. – 256 с. 2. Блїй Г. де, Муллер П. Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ; Передмова та розділ «Україна» О. Шаблія. – К.: Либідь, 2004. – 760 с. 3. Дергачев В.А. Геостратегическая концепция рубежного государства / В.А. Дергачев // Под ред. А.И. Ушакова. – Одесса, Судоходство, 1996. – 24 с. 4. Дергачев В. Геоекономика (Современная геополитика): Учебник для вузов / В. Дергачев. – К.: Вира-Р, 2002. – 512 с. 5. Дергачев В.А. Геополитика. Учебник для вузов / В.А. Дергачев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 526 с. 6. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі / М.С. Дністрянський. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 160 с. 7. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблеми, теорії, методології, практики. Монографія. – Львів: Літопис; Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 490 с. 8. Каганский В. Вопросы о пространстве маргинальности / В. Каганский // «НЛО», 1999, № 37. Режим доступу: magazines.russ.ru/nlo/1999/37/kagan.html. 9. Колосов В. Теоретическая лимология: новые подходы / В. Колосов // Международные процессы. Том 7, № 1 (19), 2009. Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/three/004.html>. 10. Колосов В.А. Геополитика и политическая география: Учебник для вузов / В.А. Колосов, Н.С. Мироненко. – М.: АспектПресс, 2001. – 479 с. 11. Нартов Н.А. Геополитика: Учебник для студентов вузов / Н.А. Нартов // Под ред. Староверова В.И. – 3-е изд., перероб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА; М.: Единство, 2004. – 544 с. 12. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с. 13. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Б.П. Яценко, В.І. Ставійчук, Ю.С. Брайчевський та ін.; За ред. Б.П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с. 14. Тузиков А.Р. Основы геополитики: Учебное пособие. – М.: Кнорус, 2004. – 272 с. 15. Туровский Р. Ф. Политическая география. Учебное пособие. – Москва-Смоленск: Изд-во СГУ, 1999. – 381 с. 16. Туровский Р.Ф. Центры и регионы: проблемы политических отношений [Текст]: моногр. / Р.Ф. Туровский; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – 399 с. 17. Ярьоменко С. Г. Геополітичне і геоекономічне позиціонування України у стиковій зоні Балто-Чорноморсько-Каспійського простору: дис....канд. геогр. наук: 11.00.02 / С. Г. Ярьоменко; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2011. – 237 с. 18. Україна та проект «руського мира»: аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]. – К.: НІСД, 2014. – 80 с.